جابری لە فەڕەنسا ناسراوە

هاشم سالح
لە عەرەبییەوە: هەورامان وریا قانع

گەرچی لە هەندێ خاڵدا لەگەڵ دکتۆر «محەمەد عابد جابری» ناکۆک بووم، بەڵام کاتێ هەواڵی مردنەکەیم بیست، هەستم بە دڵتەنگییەکی قووڵ کرد. مردنە تاڕادەیەک زووەکەی، بەلامەوە سەیربوو، چونکە ژمارەی ئەو بیرمەندە گرنگانەی تا ئەم ئاستە، نەوەکانی عەرەبیان بە خۆیانەوە سەرقاڵ کردووە، کەمە. ئەوان هێندەی ژمارەی پەنجەکانی یەک دەست یاخود دوو دەست دەبن، ئەوە جگە لەوەی «جابری» تەمەنی زۆر نەبوو، تەمەنی تەنها ٧٥ ساڵ بوو.

لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، تارمای خوالێخۆش بوو، باڵی بەسەر فیکری عەرەبیدا کێشاوە، دروست وەک «حەسەن حەنەفی» یان «عەبدوڵلا ئەلعەروی» یان «محەمەد ئارکۆن» یان «هیشام جعیگ» یان «جۆرج تەرابیشی» یان «جابر عصفور» یان «نەصر حامد ئەبو زێد» یان «ڕەزوان السید»...هتد.

لەوانەیە هەموو عەرەب، نەک بە تەنها مەغریبیەکان، دوای لەدەستدانی «جابری»، تاڕادەیەک

هەستیان کردبێت هەتیوکەوتوون. ژمارەی بیرمەندە گەورەکان لە مێژودا کەمە، لەبەرئەوەیە دوای کۆچکردنیان، بۆشاییو خەمو خەفەت لە دوای خۆیانەوە جێدەهێڵن. بیرمەندەکان وەک ئەستێرەکانی ئاسمانن، کاتێ دەکەونە خوارەوە، ڕووناکی تۆزقاڵێک کەمدەبێتو پانتایی تاریکی زیاددەبێت. جیهانی ئیسلامی پێویستی بە تاریکی زیاتر نییە، ئەوەندە تاریکیو تاریکبینی تێدایە، بەشی هەموو جیهان دەکات! لێرەوەیە پێمانناخۆش بوو لەم کاتوساتەدا «جابری» لەدەستبدەین.

من هەرچەندە ئەوە دەڵێم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا چەندینجار جیاوازی خۆم لەگەڵ پرۆژەکەی ئەودا دەربڕیوە. من وەک هەموان دەزانن، لە لایەنگرانی پرۆژەی ڕەخنەگرتنم لە عەقڵی ئیسلامی، نەک ڕەخنەگرتن لە عەقڵی عەرەبی. بۆچی؟ چونکە شتێک نییە ناوی عەقڵی عەرەبی یان عەقڵی تورکی یاخود عەقڵی فارسی یان عەقڵی پاکستانی، تەنانەت عەقڵی فەرەنسی یاخود ئەڵمانی یان ئەمریکی بێت. لەدواجاردا عەقڵی مرۆڤایەتی یەک عەقڵە، بەڵام بە قۆناغی گەشەکردنو پێگەشتنی جیاواز جیاوازدا تێدەپەڕێت. عەقڵێک هەیە تیۆلۆژیای ئاینی تەقلیدی هەیمەنەی بەسەردا کردووەو تەحەکومی پێوەدەکات، عەقڵێکی دیکە هەیە خۆی لەو تیۆلۆژیای ئاینە ڕزگارکردووە. بەم مانایە عەقڵی عەرەبی لە عەقڵی تورکی یان فارسی یاخود پاکستانی یان بەشێوەیەکی گشتی لە عەقڵی ئیسلامییەوە نزیکە، تا عەقڵی ئەوروپی یان ئەمریکی کە بوونەتە عەقڵێکی عەلمانیو تا ئاستێکی زۆر خۆیان لە کۆتوبەندی سەدەکانی ناوەڕاستو تیۆلۆژیاکەی ڕزگارکردووە. لەسەر ئەم بنەمایە یاخود لەسەر ئەم سەنگی مەحەکە، دادگایی عەقڵەکان دەکرێت.

بەم مانایە عەقڵێک هەیە عەقڵی ئاینییە یان عەقڵی تیۆلۆژیای سەدەکانی ناوەڕاستەو نوێنەرایەتی قۆناغێکی پێشتر دەکات لە قۆناغەکانی مرۆڤایەتی. عەقڵێکی دیکە هەیە عەقڵێکی زانستییە یان عەقڵێکی فەلسەفی مۆدرێنەو نوێنەرایەتی قۆناغێکی دواتر دەکات، ئەو درزەی نێوان ئەم دوو عەقڵە لەیەکتر جیادەکاتەوە، بریتییە لە دابڕانی مۆدێرنە. با زۆر بە کورتی بڵێین دابڕانێکی ئەبستمۆلۆجی هەیە، واتە دابڕانێکی قووڵی زانستی، عەقڵیەتی سەدەکانی ناوەڕاست لە عەقڵیەتی سەدەکانی مۆدێرنە جیادەکاتەوە. ئەمە هەرگیز مانای ئەوە نییە ئاین لەسەدەی مۆدێرنەدا کۆتایی پێهاتووە یان دەبێت کۆتایی پێبێت! نا هەرگیز. خۆشبەختانە ئاین هەر دەمێنێتەوە، بەڵام ئاینێکی ڕۆشنگەر، ڕوناک، ئازاد، ڕق لە ئایندا نییە. هەموو ئەوانەش بەهۆی خوێندنەوەیەکی تازەوە بۆ ئاین دێتەئاراوە، ئیدی ئاین دەبێتە ئاینێکی عەقڵانیو فەلسەفی قووڵ، بە پێچەوانەی سەدەکانی پێشترەوە کە ئاینێکی داخراو مەزهەبگەراو بەرتەسک بووە. «پۆل ریکۆر» یەکێکە لە فەیلەسوفە گەورەکانی فەرەنسا، لەیەککاتدا ئیمانداروو فەیلەسوف بوو، بەڵام ئیمانی فەیلەسوفانێک کە لەناو زانستدا جێگیربووە، نەک ئیمانی نەزانو دەمارگیرو تەکفیرییەکان. لەم ڕۆژگارەماندا پێویستییەکی زۆرمان بە فەلسەفەی ئاینو ئاشتکردنەوەی نێوان ئاینو فەلسەفە هەیە.

لە واقیعدا «جابری» ڕەخنە لە عەقڵی سەلەفی کۆن دەگرێت کە کۆنترۆڵی کردوینو ئەو هۆکاری چەقبەستنو دواکەوتنمانە. «جابری» لە کتێبە یەک لەدوا یەکەکانیدا کە تەرخانکراون بۆ ڕەخنەگرتن لە عەقڵی عەرەبی، ڕەخنە لە عەقڵی سەلەفی کۆن دەگرێت. لێرەوەیە نهێنی

سەرسامبونی بە «فارابی»و «ئیبن ڕوشد»و بانگەشەکەی بۆ تێگەشتنێکی عەقڵانی بۆ کەلتور وەک دواهەمین چارەسەر. ئالێرەدایە خاڵی ڕێکەوتن لەگەڵیداو سەرسامبوون پێی. من ئەوە دەڵێم، گەرچی پرۆژەکەی لە دوو لایەنی مەنهەجیو ئەبستمۆلۆژییەوە، ناتەواوی تێدایە، وەلێ ئێستا کاتی ئەوە نییە قسە لەسەر ناتەواوییەکان بکەین، بەڵکو کاتی ئەوەیە قسە لەسەر خاڵە پۆزەتیڤەکانی بکەین.

کەواتە بۆچی پرۆژەکەی ناونا ڕەخنە لە عەقڵی عەرەبیو ناوی نەنا ڕەخنە لە عەقڵی ئاینی یان ئیسلامی، وەک ئەوەی «ئارکۆن» کردی؟ لەبەر هۆکارێکی سادە کە بریتییە لەوەی ئەو لە کۆمەڵگایەکی ئیسلامیدا دەژیو لە زانکۆیەکی عەرەبیدا وانە دەڵێتەوە، نەک لە زانکۆیەکی بیانی. هەروەها ئەو بە زمانی عەرەبی دەنوسێت، نەک بە زمانی فەرەنسی یان ئینگلیزی. لێرەوە بلیمەتیەکەی هەرچەندێک بێت، بەڵام پەراوێزی ئازادییەکەی پەراوێزێکی سنورداره . لێرەوە لە هەڵوێستی ئەو تێدەگەینو ڕێزی لێدەگرین. تۆ ناتوانیت لە بارودۆخێکی سەختو چاودێریکردنێکی ترسناکی کۆمەڵگاو شەقامی فێندەمێنیتاڵیزم، داوای شتی زیاتری لێبکەیت، زیاد لەوەی کە پێشکەشی کردووە. ئاشکرایە توندڕەوەکان زیاد لە جارێک پەلاماریان داوە. ئەوەی لە کەناری ڕوبای سین یان تایمز بیربکاتەوەو بنوسێت، جیاوازە لەوەی لە کەناری نیل یان فورات بیردەکاتەوەو دەنوسێت! ئێمەش نەمانوێرا پرۆژەکەی «ئارکۆن» بەناوە ڕاستەقینەکەی خۆیەوە ناوبنێین، تەنها بەم دواییانە نەبێت. هەمیشە لە کاردانەوەی برا سەلەفییەکانمان یان فێندەمێنیتالیستەکان دەترساین. بۆیە دوای سی ساڵ لە وەرگێڕان، وێرام کتێبەکەی «ئارکۆن» بەناوی ڕاستەقینەی خۆیەوە بڵاوبکەمەوە: (بەرەو ڕەخنەگرتن لە عەقڵی ئیسلامی).

مەسەلەکە هەرچۆنێکبێت، مامۆستا «جابری» لەلایەن فەرەنسییەکانەوە، لە هەموو ئەو ڕۆشنبیرانەی دیکەی عەرەب کە تەنها بە زمانی عەرەبی دەنوسن، لەهەموان زیاتر بایەخی پێدراوە. بەم دواییانە ژمارەیەکی زۆر لە کتێبەکانی وەرگێڕدراون بۆ سەر زمانی «ڤۆڵتێر»و «مۆلێر»، لەوانە جگە لە تێزەکەی دەربارەی «ئیبن خەلدون»، ئەم کتێبانەی وەرگێڕدراون (دەروازەیەک بۆ ڕەخنەگرتن لە عەقڵی عەرەبی، لە بڵاوکراوەکانی لادیکۆڤێرت، پاریس ١٩٩٥)، (دوێنێو ئەمڕۆی عەقڵی سیاسی لە ئیسلامدا، لە بڵاوکراوەکانی لادیکۆڤێرت، پاریس ٢٠٠٧). سەرچاوە بیانییەکانی «جابری» بۆ خوێندنەوە، وەک زۆرێک لە ڕۆشنبیرەکانی مەغریبی عەرەبی، سەرچاوەی فەرەنسین، وەک «باشلار»، «بیاجیە»، «فۆکۆ»، «لیڤی شتراوس»..هتد. ئەمە جگە لە ڕۆژهەڵاتناسە گەورەکان.

ڕەحمەتێکی فراوانی یەزدان لە «محەمەد عابد جابری»و سوپاس بۆ ئەو خزمەتە گەورەو مەزنانەی پێشکەشی فیکری عەرەبی کرد، بە مەبەستی ڕزگارکردنە سەختەکەی لە کەڵەکەبوونەکانی ڕابردوو تاریکی سەدەکان.

سەرچاوە:

ڕۆژنامەی الشرق الاوسط، ٢٠١٠/٥/٨، لاپەڕەی بیرورا.